

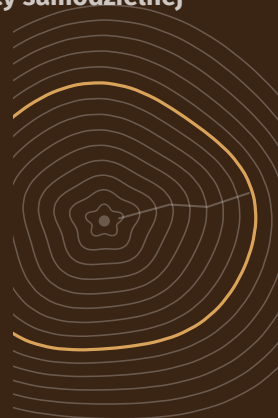
Streszczenie wykładów 5–6

Całka nieoznaczona i oznaczona

Blok III (21.11.2026) • funkcja pierwotna i całka nieoznaczona • tabela całek • całkowanie wprost, przez podstawienie i przez części • od tempa zmian do wielkości • całka oznaczona, wzór Newtona–Leibniza • pole obszaru • wartość średnia, wielkość całkowita • objętość bryły obrotowej – objętość kłody

Prof. UPP dr hab. Agnieszka Łacka

Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

1 Funkcja pierwotna i całka nieoznaczona

Całkowanie jest działaniem **odwrotnym** do różniczkowania: znając $f(x)$, szukamy funkcji $F(x)$, której pochodna jest równa $f(x)$.

Definicja (funkcja pierwotna)

Funkcją pierwotną funkcji $f(x)$ w przedziale (a, b) nazywamy każdą funkcję $F(x)$ taką, że $F'(x) = f(x)$ dla każdego $x \in (a, b)$.

[F2, Całka nieoznaczona]

Twierdzenie

Jeżeli F jest funkcją pierwotną funkcji f , to $F + C$ ($C \in \mathbb{R}$) też jest jej funkcją pierwotną. Dwie funkcje pierwotne tej samej funkcji (w danym przedziale) różnią się o stałą.

[F2, Całka nieoznaczona]

Definicja (całka nieoznaczona)

Całką nieoznaczoną funkcji $f(x)$ nazywamy wyrażenie

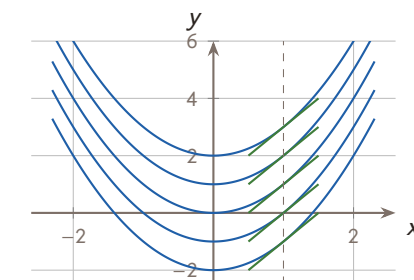
$$\int f(x) dx = F(x) + C, \quad \text{gdzie } F'(x) = f(x),$$

$f(x)$ – funkcja podcałkowa, dx – różniczka zmiennej całkowania, $F(x)$ – funkcja pierwotna, C – stała całkowania.

[GS, Całki nieoznaczone]

Interpretacja geometryczna. Wykresy wszystkich funkcji pierwotnych funkcji f powstają z jednego z nich przez przesunięcie wzdłuż osi Oy . W punktach o tej samej odciętej styczne do tych wykresów są równoległe – mają współczynnik kierunkowy $f(x)$. [F2, Całka nieoznaczona]

Np. $\int 2x dx = x^2 + C$: wszystkie parabole $y = x^2 + C$ mają w punkcie $x = 1$ styczne o nachyleniu 2.

Rys. 1. Rodzina funkcji pierwotnych $y = x^2 + C$.

2 Własności i wzory podstawowe

Twierdzenie (własności całki nieoznaczonej)

- $\int (f(x) \pm g(x)) dx = \int f(x) dx \pm \int g(x) dx$
- $\int a f(x) dx = a \int f(x) dx, \quad a \in \mathbb{R}$
- $\left(\int f(x) dx \right)' = f(x)$ – każdy wynik można **sprawdzić przez różniczkowanie**.

 [GS, Całki nieoznaczone]

Podstawowe wzory rachunku całkowego

$$\begin{array}{lll} \int x^n dx = \frac{x^{n+1}}{n+1} + C, \quad n \neq -1 & \int \frac{dx}{x} = \ln |x| + C & \int e^x dx = e^x + C \\ \int a^x dx = \frac{a^x}{\ln a} + C, \quad 0 < a \neq 1 & \int \cos x dx = \sin x + C & \int \sin x dx = -\cos x + C \\ \int \frac{dx}{\cos^2 x} = \operatorname{tg} x + C & \int \frac{dx}{\sin^2 x} = -\operatorname{ctg} x + C & \int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = \arcsin x + C \\ \int \frac{dx}{1+x^2} = \operatorname{arctg} x + C & \int \frac{f'(x)}{f(x)} dx = \ln |f(x)| + C & \int dx = x + C \end{array}$$

 [GS, Całki nieoznaczone]

★ Zapamiętaj

Pierwiastki zamieniamy na potęgi: $\sqrt{x} = x^{\frac{1}{2}}$, $\sqrt[3]{x^2} = x^{\frac{2}{3}}$, $\frac{1}{x^2} = x^{-2}$, $\frac{1}{\sqrt{x}} = x^{-\frac{1}{2}}$. Np.

$$\int \sqrt{x} dx = \frac{2}{3} x^{\frac{3}{2}} + C, \quad \int \frac{dx}{x^2} = -\frac{1}{x} + C.$$

Całka iloczynu **nie jest** iloczynem całek, a całka ilorazu **nie jest** ilorazem całek:

$$\int f(x)g(x) dx \neq \int f(x) dx \cdot \int g(x) dx, \quad \int \frac{f(x)}{g(x)} dx \neq \frac{\int f(x) dx}{\int g(x) dx}.$$

3 Całkowanie wprost

Całkowanie wprost polega na takim przekształceniu funkcji podcałkowej (rozbiecie na sumę, zamiana pierwiastków na potęgi, podzielenie przez mianownik), aby można było zastosować własności 1–2 i wzory podstawowe.

Przykład 1

$$\begin{aligned} \int (4x^3 - 6x + 5) dx &= 4 \cdot \frac{x^4}{4} - 6 \cdot \frac{x^2}{2} + 5x + C = x^4 - 3x^2 + 5x + C \\ \int \left(3\sqrt{x} - \frac{2}{x} \right) dx &= 3 \int x^{\frac{1}{2}} dx - 2 \int \frac{dx}{x} = 3 \cdot \frac{2}{3} x^{\frac{3}{2}} - 2 \ln |x| + C = 2x\sqrt{x} - 2 \ln |x| + C \\ \int \frac{x^2 + 1}{x} dx &= \int \left(x + \frac{1}{x} \right) dx = \frac{x^2}{2} + \ln |x| + C \end{aligned}$$

$$\int (2e^x + 3 \cos x) dx = 2e^x + 3 \sin x + C$$

Sprawdzenie pierwszego wyniku: $(x^4 - 3x^2 + 5x + C)' = 4x^3 - 6x + 5$.

4 Całkowanie przez podstawienie

Twierdzenie (całkowanie przez podstawienie)

Jeżeli funkcja $t = g(x)$ ma ciągłą pochodną, a funkcja f jest ciągła na zbiorze wartości funkcji g , to

$$\int f(g(x)) g'(x) dx = \int f(t) dt,$$

przy czym po scałkowaniu prawej strony podstawiamy $t = g(x)$.

[GS, Całki nieoznaczone]

Schemat: 1) wybieramy $t = g(x)$ (zwykle funkcję wewnętrzną), 2) obliczamy $dt = g'(x) dx$, 3) zamieniamy całą całkę na zmienną t , 4) całkujemy, 5) wracamy do zmiennej x .

Przykład 2

$$\begin{aligned} \int x e^{x^2} dx &= \left| \begin{array}{l} t = x^2, dt = 2x dx \\ x dx = \frac{1}{2} dt \end{array} \right| = \frac{1}{2} \int e^t dt = \frac{1}{2} e^t + C = \frac{1}{2} e^{x^2} + C \\ \int (2x+3)^5 dx &= \left| \begin{array}{l} t = 2x+3, dt = 2 dx \\ dx = \frac{1}{2} dt \end{array} \right| = \frac{1}{2} \int t^5 dt = \frac{t^6}{12} + C = \frac{(2x+3)^6}{12} + C \\ \int \frac{2x}{x^2+1} dx &= \left| \begin{array}{l} t = x^2+1 \\ dt = 2x dx \end{array} \right| = \int \frac{dt}{t} = \ln |t| + C = \ln(x^2+1) + C \end{aligned}$$

Wnioski z twierdzenia o podstawieniu

Jeżeli $\int f(x) dx = F(x) + C$, to dla $a \neq 0$ (podstawienie $t = ax + b$, $dt = a dx$):

$$\int f(ax+b) dx = \frac{1}{a} F(ax+b) + C, \quad \text{w szczególności} \quad \int e^{kx} dx = \frac{1}{k} e^{kx} + C.$$

Licznik jest pochodną mianownika (podstawienie $t = f(x)$): $\int \frac{f'(x)}{f(x)} dx = \ln |f(x)| + C$. [GS, Całki nieoznaczone]

Przykład 3

$$\begin{aligned} \int e^{-0,05t} dt &= \frac{e^{-0,05t}}{-0,05} + C = -20 e^{-0,05t} + C, \\ \int \cos(3x) dx &= \frac{1}{3} \sin(3x) + C, \\ \int \frac{3x^2+2}{x^3+2x} dx &= \ln |x^3+2x| + C \quad (\text{licznik jest pochodną mianownika}). \end{aligned}$$

5 Całkowanie przez części

Twierdzenie (całkowanie przez części)

Jeżeli funkcje f i g mają ciągłe pochodne, to

$$\int f(x) g'(x) dx = f(x) g(x) - \int f'(x) g(x) dx.$$

[GS, Całki nieoznaczone]

Wzór wynika z całkowania wzoru na pochodną iloczynu $(fg)' = f'g + fg'$. Za f wybieramy funkcję, która po różniczkowaniu się upraszcza (np. x , $\ln x$), a za g' – funkcję łatwą do scałkowania (np. e^x , $\sin x$, $\cos x$, 1).

Przykład 4

$$\int x e^x dx = \left| \begin{array}{ll} f = x & g' = e^x \\ f' = 1 & g = e^x \end{array} \right| = x e^x - \int e^x dx = e^x(x - 1) + C$$

$$\int \ln x dx = \int 1 \cdot \ln x dx = \left| \begin{array}{ll} f = \ln x & g' = 1 \\ f' = \frac{1}{x} & g = x \end{array} \right| = x \ln x - \int \frac{1}{x} \cdot x dx = x \ln x - x + C$$

$$\int x e^{-x} dx = \left| \begin{array}{ll} f = x & g' = e^{-x} \\ f' = 1 & g = -e^{-x} \end{array} \right| = -x e^{-x} + \int e^{-x} dx = -(x + 1)e^{-x} + C$$

6 Od tempa zmian do wielkości

Jeżeli znamy **tempo zmian** wielkości, np. $u'(t)$, to samą wielkość otrzymujemy przez całkowanie: $u(t) = \int u'(t) dt$. Całka daje rodzinę funkcji; stałą C wyznaczamy z **warunku początkowego** (np. znanej wartości w chwili $t = 0$).

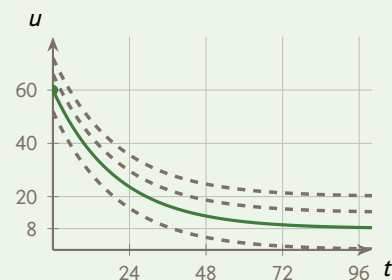
Przykład 5 – wilgotność z tempa suszenia

Wilgotność tarcicy w suszarni maleje w tempie $u'(t) = -2,6 e^{-0,05t}$ [%/h], a na początku $u(0) = 60\%$ (model przybliżony). Wyznacz $u(t)$.

Rozwiązanie. Ze wzoru na $\int e^{kt} dt$:

$$\begin{aligned} u(t) &= \int -2,6 e^{-0,05t} dt = \frac{-2,6}{-0,05} e^{-0,05t} + C \\ &= 52 e^{-0,05t} + C. \end{aligned}$$

Z warunku $u(0) = 60$: $52 + C = 60$, $C = 8$, zatem $u(t) = 8 + 52 e^{-0,05t}$. Jest to krzywa suszenia z wykładu 1; wilgotność dąży do wilgotności równowagowej 8%.

Rys. 2. Rodzina funkcji pierwotnych i rozwiązanie z $C = 8$.

Przykład 6 – koszt całkowity z kosztu krańcowego

Koszt krańcowy przetarcia (koszt każdego kolejnego m^3) wynosi $K'(x) = 40 + 0,6x$ [zł/ m^3], a koszty stałe – 2000 zł (wartości przykładowe).

Rozwiązanie. $K(x) = \int (40 + 0,6x) dx = 40x + 0,3x^2 + C$; $K(0) = 2000 \Rightarrow C = 2000$,

$K(x) = 0,3x^2 + 40x + 2000$. Koszt przetarcia 100 m^3 : $K(100) = 3000 + 4000 + 2000 = 9000$ zł.

7 Całka oznaczona**Definicja (suma całkowita, całka oznaczona)**

Niech $a = x_0 < x_1 < \dots < x_n = b$ będzie podziałem przedziału $[a, b]$, $\Delta x_i = x_i - x_{i-1}$, a $\xi_i \in [x_{i-1}, x_i]$ – dowolnymi punktami pośrednimi. Sumę $S_n = \sum_{i=1}^n f(\xi_i) \Delta x_i$ nazywamy **sumą całkową**. Jeżeli przy coraz drobniejszych podziałach ($\max \Delta x_i \rightarrow 0$) sumy S_n dążą do tej samej granicy właściwej, niezależnie od wyboru punktów ξ_i , to granicę tę nazywamy **całką oznaczoną** funkcji f na $[a, b]$:

$$\int_a^b f(x) dx = \lim_{n \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^n f(\xi_i) \Delta x_i.$$

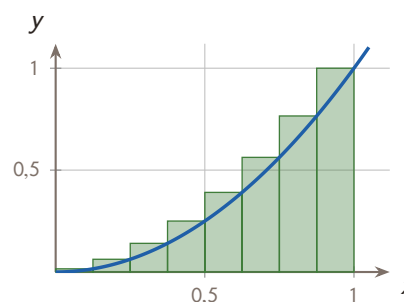
a – dolna, b – górna granica całkowania. Całka oznaczona jest **liczbą**.

[F2, Całka oznaczona]

Funkcja ciągła na $[a, b]$ jest na nim całkowna. [GS, Całki oznaczone]

Interpretacja geometryczna. Dla $f \geq 0$ całka $\int_a^b f(x) dx$ jest polem obszaru pod wykresem f nad przedziałem $[a, b]$. [GS, Całki oznaczone]

Np. dla $f(x) = x^2$ na $[0, 1]$ i n równych części (wysokość prostokąta = wartość w prawym końcu): $S_4 \approx 0,469$, $S_8 \approx 0,398$, $S_{16} \approx 0,365$, $S_{32} \approx 0,349$, a granica wynosi $\frac{1}{3}$.

Rys. 3. Suma całkowita dla $f(x) = x^2$, $n = 8$.

Twierdzenie (Newtona–Leibniza)

Jeżeli f jest ciągła na $[a, b]$, a F jest dowolną jej funkcją pierwotną, to

$$\int_a^b f(x) dx = \left[F(x) \right]_a^b = F(b) - F(a).$$

[GS, Całki oznaczone]

Stała C nie ma znaczenia: $(F(b) + C) - (F(a) + C) = F(b) - F(a)$. Całkę oznaczoną obliczamy więc w dwóch krokach: wyznaczamy funkcję pierwotną (dowolną metodą z części 3-5), potem podstawiamy granice.

Przykład 7

$$\begin{aligned} \int_0^1 x^2 dx &= \left[\frac{x^3}{3} \right]_0^1 = \frac{1}{3} & \int_1^3 (2x+1) dx &= \left[x^2 + x \right]_1^3 = 12 - 2 = 10 \\ \int_0^\pi \sin x dx &= \left[-\cos x \right]_0^\pi = 1 + 1 = 2 & \int_1^e \frac{dx}{x} &= \left[\ln x \right]_1^e = 1 - 0 = 1 \\ \int_0^1 x e^{x^2} dx &= \left[\frac{1}{2} e^{x^2} \right]_0^1 = \frac{e-1}{2} & \int_0^1 x e^x dx &= \left[e^x (x-1) \right]_0^1 = 1 \end{aligned}$$

Twierdzenie (własności całki oznaczonej)

liniowość: $\int_a^b [\alpha f(x) \pm \beta g(x)] dx = \alpha \int_a^b f(x) dx \pm \beta \int_a^b g(x) dx$

addytywność: $\int_a^b f(x) dx = \int_a^c f(x) dx + \int_c^b f(x) dx, \quad a < c < b$

zamiana granic: $\int_a^b f(x) dx = -\int_b^a f(x) dx, \quad \int_a^a f(x) dx = 0$

monotoniczność: $f \leq g \text{ na } [a, b] \Rightarrow \int_a^b f(x) dx \leq \int_a^b g(x) dx$

 [GS, Całki oznaczone]

8 Pole obszaru

Pole obszaru

- ▶ pole pod wykresem: $P = \int_a^b |f(x)| dx$ – gdy f zmienia znak, dzielimy przedział w miejscach zerowych; części pod osią Ox liczymy ze znakiem minus,
- ▶ pole między krzywymi ($f(x) \leq g(x)$ na $[a, b]$): $P = \int_a^b [g(x) - f(x)] dx$.

Schemat: (1) szkic, (2) punkty przecięcia krzywych $\Rightarrow$ granice a, b , (3) która funkcja jest „górna” (sprawdzamy w dowolnym punkcie przedziału), (4) całka.

 [GS, Zastosowania całek oznaczonych]

Przykład 8 – funkcja zmieniająca znak

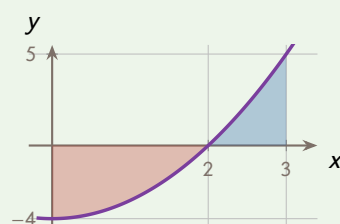
Pole obszaru między wykresem $f(x) = x^2 - 4$ a osią Ox dla $x \in [0, 3]$.

Rozwiązanie. Miejsce zerowe w przedziale: $x = 2$; na $[0, 2]$ $f \leq 0$, na $[2, 3]$ $f \geq 0$.

$$P = \int_0^2 (4 - x^2) dx + \int_2^3 (x^2 - 4) dx = \left[4x - \frac{x^3}{3} \right]_0^2 + \left[\frac{x^3}{3} - 4x \right]_2^3$$

$$= \frac{16}{3} + \frac{7}{3} = \frac{23}{3}$$

Uwaga: $\int_0^3 (x^2 - 4) dx = 9 - 12 = -3 \neq P$.

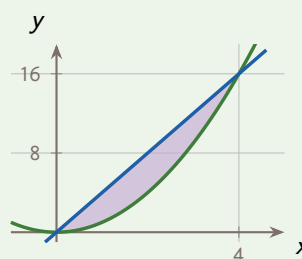
Rys. 4. Pole pod osią liczymy z minusem.

Przykład 9 – pole między krzywymi

Pole obszaru ograniczonego krzywymi $y = x^2$ i $y = 4x$.

Rozwiązanie. Punkty przecięcia: $x^2 = 4x \iff x(x-4) = 0$, $x \in \{0; 4\}$. Na $[0, 4]$ mamy $4x \geq x^2$ (np. dla $x = 1$: $4 > 1$), więc

$$P = \int_0^4 (4x - x^2) dx = \left[2x^2 - \frac{x^3}{3} \right]_0^4 = 32 - \frac{64}{3} = \frac{32}{3}$$

Rys. 5. Obszar między $y = 4x$ i $y = x^2$.

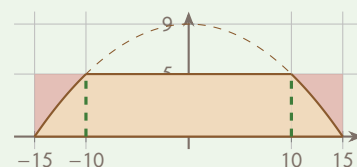
Przykład 10 – przekrój deski nieobrzynanej

Deska nieobrzynana ma grubość 5 cm; jej dolna płaszczyzna ma szerokość 30 cm, a górna 20 cm. Obte krawędzie (fragmenty pobocznicy kłody) opisuje parabola $y = 9 - \frac{x^2}{25}$ [cm] (model przybliżony; oś Ox na dolnej płaszczyźnie, oś Oy w środku deski). Oblicz pole przekroju i pole odpadu przy obrzynaniu.

Rozwiązanie. Parabola przechodzi przez punkty $(15, 0)$ i $(10, 5)$. Przekrój to prostokąt 30×5 cm bez dwóch obtżyn. Prawa obtżyna to obszar między prostą $y = 5$ (górna) a parabolą (dolna) dla $x \in [10; 15]$:

$$P_o = \int_{10}^{15} \left[5 - \left(9 - \frac{x^2}{25} \right) \right] dx = \int_{10}^{15} \left(\frac{x^2}{25} - 4 \right) dx = \left[\frac{x^3}{75} - 4x \right]_{10}^{15} = (45 - 60) - \left(\frac{40}{3} - 40 \right) = \frac{35}{3}.$$

Pole przekroju: $P = 30 \cdot 5 - 2 \cdot \frac{35}{3} = \frac{380}{3} \approx 126,7 \text{ cm}^2$. Po obrzynaniu do szerokości 20 cm zostaje prostokąt $20 \cdot 5 = 100 \text{ cm}^2$, a do odpadu trafia $\frac{80}{3} \approx 26,7 \text{ cm}^2$, tj. ok. 21% przekroju.

Rys. 6. Przekrój deski; na czerwono – brakujące części (obtżyny).

9 Wartość średnia i wielkość całkowita

Twierdzenie (o wartości średniej)

Jeżeli f jest ciągła na $[a, b]$, to istnieje $c \in [a, b]$ takie, że $\int_a^b f(x) dx = f(c)(b - a)$. Liczbę

$$f_{\text{sr}} = \frac{1}{b - a} \int_a^b f(x) dx$$

nazywamy **wartością średnią** funkcji f na $[a, b]$. Prostokąt o podstawie $[a, b]$ i wysokości f_{sr} ma to samo pole co obszar pod wykresem f .

 [GS, Całki oznaczone]

Przykład 11 – średnia temperatura w suszarni

Podczas nagrzewania suszarni temperatura powietrza wynosi $T(t) = 80 - 60e^{-0,25t}$ [°C], t w godzinach (model przybliżony). Średnia temperatura w ciągu pierwszych 12 godzin:

$$\begin{aligned} T_{\text{sr}} &= \frac{1}{12} \int_0^{12} (80 - 60e^{-0,25t}) dt = \frac{1}{12} \left[80t + 240e^{-0,25t} \right]_0^{12} = \frac{960 + 240e^{-3} - 240}{12} \\ &= 60 + 20e^{-3} \approx \boxed{61,0^\circ\text{C}}. \end{aligned}$$

★ Zapamiętaj

Jeżeli $q(t)$ jest **natężeniem** (tempem) procesu, to wielkość całkowita w przedziale $\langle t_1, t_2 \rangle$ wynosi

$$Q = \int_{t_1}^{t_2} q(t) dt$$

– jest to **pole pod wykresem natężenia**. Przykłady: tempo odparowania wody [kg/h] → masa odparowanej wody [kg]; zużycie kleju na linii [kg/h] → zużycie na zmianę [kg]; moc [kW] → energia [kWh]; siła $F(x)$ [N] na drodze x [m] → praca [J].

Przykład 12 – woda odparowana z partii tarcicy

Partia tarcicy ma w stanie absolutnie suchym masę $m_0 = 10$ t (wartość przykładowa) i suszy się jak w przykładzie 5. Z definicji wilgotności $u = \frac{m - m_0}{m_0} \cdot 100\%$ [FK, Drewno a woda] masa wody w drewnie wynosi $m_w = m - m_0 = m_0 \frac{u}{100}$, więc woda odparowuje w tempie

$$q(t) = -m_0 \frac{u'(t)}{100} = 10\,000 \cdot \frac{2,6e^{-0,05t}}{100} = 260e^{-0,05t} \text{ [kg/h]}.$$

W ciągu pierwszej doby odparowało

$$Q = \int_0^{24} 260e^{-0,05t} dt = \left[-5200e^{-0,05t} \right]_0^{24} = 5200(1 - e^{-1,2}) \approx \boxed{3634 \text{ kg}}.$$

Sprawdzenie: $u(24) = 8 + 52e^{-1,2} \approx 23,66\%$, więc wilgotność spadła o 36,34 punktu procentowego, a $0,3634 \cdot 10\,000 \text{ kg} = 3634 \text{ kg}$.

Przykład 13 – praca przy przeciąganiu kłody

Praca siły zmiennej $F(x)$ działającej wzdłuż osi Ox na drodze od x_1 do x_2 wynosi $W = \int_{x_1}^{x_2} F(x) dx$. [HRW1, Energia kinetyczna i praca] Wyciągarka wciąga kłodę na pochylnię z rolkami, a potrzebna siła maleje: $F(x) = 1500 - 60x$ [N], $x \in [0; 20]$ m (model przybliżony).

$$W = \int_0^{20} (1500 - 60x) dx = \left[1500x - 30x^2 \right]_0^{20} = 30\,000 - 12\,000 = 18\,000 \text{ J} = 18 \text{ kJ}.$$

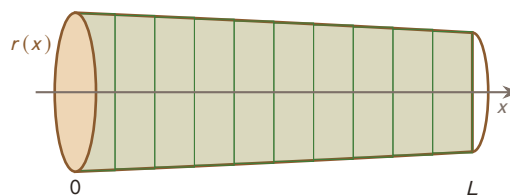
10 Objętość bryły obrotowej – objętość kłody**Objętość bryły obrotowej**

Bryła powstała z obrotu wokół osi Ox obszaru pod wykresem ciągłej funkcji $r(x) \geq 0$, $x \in [a, b]$, ma objętość

$$V = \pi \int_a^b r^2(x) dx.$$

[GS, Zastosowania całek oznaczonych]

Skąd ten wzór? Kłodę (bryłę) dzielimy na cienkie plastry grubości Δx . Plaster w miejscu x jest w przybliżeniu walcem o promieniu $r(x)$, więc $\Delta V \approx \pi r^2(x) \Delta x$. Sumując plastry i zagęszczając podział, otrzymujemy całkę – tak samo jak pole pod wykresem otrzymaliśmy z sumy prostokątów. Funkcja $r(x)$ to **profil** kłody: promień w odległości x od czoła grubszego (odziomka).

Rys. 7. Kłoda podzielona na plastry (walce).

Przykład 14 – walec i stożek ścięty

a) **Walec**, $r(x) = R$: $V = \pi \int_0^L R^2 dx = \pi R^2 [x]_0^L = \pi R^2 L$ – znany wzór (pole podstawy razy wysokość).

b) **Stożek ścięty**: promień maleje liniowo od R_1 (odziomek) do R_2 (czoło cieńsze), $r(x) = R_1 + \frac{R_2 - R_1}{L}x$. Podstawienie $t = r(x)$, $dt = \frac{R_2 - R_1}{L}dx$, granice: $x = 0 \Rightarrow t = R_1$, $x = L \Rightarrow t = R_2$:

$$V = \pi \int_0^L r^2(x) dx = \frac{\pi L}{R_2 - R_1} \int_{R_1}^{R_2} t^2 dt = \frac{\pi L}{R_2 - R_1} \cdot \frac{R_2^3 - R_1^3}{3}$$

$$V = \frac{\pi L}{3} (R_1^2 + R_1 R_2 + R_2^2)$$

(skorzystaliśmy ze wzoru $R_2^3 - R_1^3 = (R_2 - R_1)(R_2^2 + R_1 R_2 + R_1^2)$). Dla kłody o długości $L = 5$ m i średnicach czoł $d_1 = 40$ cm, $d_2 = 30$ cm ($R_1 = 0,2$ m, $R_2 = 0,15$ m):

$$V = \frac{5\pi}{3} (0,04 + 0,03 + 0,0225) \approx 0,484 \text{ m}^3.$$

Przykład 15 – paraboloida obrotowa i wzór Smaliana

Przyjmijmy, że liniowo zmienia się **kwadrat** promienia (bryła jest wtedy fragmentem paraboloidy obrotowej):

$$r^2(x) = R_1^2 + \frac{R_2^2 - R_1^2}{L} x, \quad x \in [0, L].$$

Rozwiązanie.

$$V = \pi \int_0^L \left(R_1^2 + \frac{R_2^2 - R_1^2}{L} x \right) dx = \pi \left[R_1^2 x + \frac{R_2^2 - R_1^2}{2L} x^2 \right]_0^L = \pi L \left(R_1^2 + \frac{R_2^2 - R_1^2}{2} \right) = \pi L \frac{R_1^2 + R_2^2}{2}.$$

Oznaczając pola przekrojów czół $S_1 = \pi R_1^2$, $S_2 = \pi R_2^2$, otrzymujemy

$$V = L \cdot \frac{S_1 + S_2}{2} \quad \text{– wzór Smaliana.}$$

Objętość jest równa długości razy średnia arytmetyczna pól przekrojów obu czół – wystarczy zmierzyć długość kłody i średnice czół. Dla paraboloidy wzór ten jest **dokładny**. Dla $L = 5$ m, $d_1 = 40$ cm, $d_2 = 30$ cm: $V = 5 \cdot \frac{\pi \cdot 0,04^2 + \pi \cdot 0,0225^2}{2} \approx 0,491$ m³.

Przykład 16 – wzór Hubera i porównanie

Wzór Hubera traktuje kłodę jak walec o przekroju zmierzonym w połowie długości: $V_H = S_m \cdot L$, gdzie $S_m = \pi r^2(\frac{L}{2})$.

Paraboloida: $r^2(\frac{L}{2}) = R_1^2 + \frac{R_2^2 - R_1^2}{2} = \frac{R_1^2 + R_2^2}{2}$, więc $S_m = \frac{S_1 + S_2}{2}$ i $V_H = L \frac{S_1 + S_2}{2}$ – wzór Hubera też jest dokładny. Uwaga: średnica w środku wynosi wtedy $d_m = 2\sqrt{\frac{0,04^2 + 0,0225^2}{2}} \approx 0,354$ m, a nie 35 cm (średnia średnic czół).

Stożek ścięty: $r(\frac{L}{2}) = \frac{R_1 + R_2}{2} = 0,175$ m, $V_H = \pi \cdot 0,175^2 \cdot 5 \approx 0,481$ m³, Smalian: 0,491 m³, wartość dokładna (całka): 0,484 m³.

Objętości dla $L = 5$ m, $d_1 = 40$ cm, $d_2 = 30$ cm:

kształt kłody	całka $\pi \int_0^L r^2 dx$	Smalian	Huber
paraboloida obrotowa	0,491 m ³	0,491 m ³	0,491 m ³
stożek ścięty	0,484 m ³	0,491 m ³ (+1,4%)	0,481 m ³ (-0,7%)

★ Zapamiętaj

Objętość kłody o profilu $r(x)$: $V = \pi \int_0^L r^2(x) dx$. Wzór Smaliana $V = L \frac{S_1 + S_2}{2}$ i wzór Hubera $V = S_m L$ są **dokładne dla paraboloidy obrotowej** (gdy r^2 zmienia się liniowo), a dla innych kształtów dają przybliżenie; dla stożka ściętego Smalian zawyża, a Huber zaniża objętość.

Literatura

- [F1] G. M. Fichtenholz, *Rachunek różniczkowy i całkowy*, t. I, PWN, Warszawa 2005.
- [KW1] W. Krysiński, L. Włodarski, *Analiza matematyczna w zadaniach*, cz. I, PWN, Warszawa 2001.
- [GS] M. Gewert, Z. Skoczylas, *Analiza matematyczna 1. Definicje, twierdzenia, wzory*, Oficyna Wydawnicza GiS, Wrocław 2025.
- [F2] G. M. Fichtenholz, *Rachunek różniczkowy i całkowy*, t. II, PWN, Warszawa 2005.
- [FK] F. Krzysik, *Nauka o drewnie*, PWN, Warszawa 1974.
- [HRW1] D. Halliday, R. Resnick, J. Walker, *Podstawy fizyki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.

Znacznik [klucz, miejsce] przy definicjach, twierdzeniach i wzorach wskazuje źródło sformułowania.